

TRADIȚII LOCALE DESPRE VOIEVODUL GELU ÎN SPAȚIUL ISTORIC – GEOGRAFIC GILĂU – CAPUȘUL MARE (JUDEȚUL CLUJ)

VASILE SFÂRLEA

Tradițiile sunt elemente de continuitate spirituală peste secole și generații, care păstrează și transmit cutume, datini, ceremonii, obiceiuri, toponime, hidronime, tehnologii și diverse informații, inclusiv istorice.

Cel mai riguros istoric al epocii romantice, N. Bălcescu considera că "poezia și tradițiile populare reprezintă unul din cele cinci feluri de documente pe care se întemeiază istoria"¹.

În arealul Gilău - Căpușul Mare, tradiția locală mai păstrează informații despre voievodul Gelu și respectiv despre moartea lui. Documentar, prin cronicarul Anonymus aflăm că ultima luptă între ungurii invadatori conduși de Tuhutum și oștenii lui Gelu a avut loc pe Valea Căpușului, situată între localitățile Gilău și Căpușul Mare, unde Gelu a fost învins și ucis². Voievodatul lui Gelu a existat în prima jumătate a secolului X; de la Gelu până acum au trecut aproximativ 14 - 15 generații a 70 - 80 de ani. Valea Căpușului este o depresiune străbătută de Valea Căpușului și este delimitată de comuna Gilău și râul Someșul Mic în aval și de comuna Căpușul Mare în amonte. Depresiunea este lungă de 5 km și lată de 500 m la Gilău și mai îngustă de 250 - 350 m la Căpuș. Această depresiune este formată dintr-o câmpie netedă numită *Rât* și dealurile din stânga și dreapta văii. Valea Căpușului, ca unitate de relief, conține câteva localizări toponimice mici, dar cu semnificație istorică legendară.

Acestea sunt:

- Râtul, o câmpie netedă
- Fântâna Popii, la mijlocul distanței între Gilău și Căpuș, un versant ușor deluros, care coboară din pădure în Rât și este străbătut de șoseaua Cluj - Oradea.
- Husaș, versant stâng, deluros și mlăștinos, mai sus de Fântâna Popii în drept

1. O. L. Cosma - *Hronicul Muzicii Românești*, vol. III, Ed. Muzicală, 1983, p.45.

2. *Cronica Notarului Anonymus*, traducere și comentariu P. L. Tonciulescu, Ed. Miracol, București 1996, p.57.

cu Terasa Căpuș.

- Kyraly - Rât, partea râului dinspre Căpuș (1,5 km).
- Chenderăi, un teren neted pe firul Văii Căpușului, în drept cu vatra satului Căpuș.

În activitatea de studiu pe teren am chestionat 110 persoane din Gilău, Cluj, Someșul Rece, Someșul Cald, Straja și Căpușul Mare. Dintre acestea, 37 au declarat că părinții și bunicii povesteau despre Gelu, la fân și otavă pe Rât, pe lădiță sau pe șanț vara și la sfârmat de cucuruz iarna. 73 persoane ne-au furnizat diverse informații despre Gelu, plasate pe două direcții:

- 69 persoane afirmă evenimente petrecute în spațiul Valea Căpușului
- 4 persoane afirmă evenimente petrecute pe direcția Gilău-Someșul Rece

Majoritatea informațiilor privesc locul morții lui Gelu și, implicit, al luptelor. Radiografia locurilor indicate de subiecți ne permite o evidență, respectiv o cartografiere spațială privind localizările toponimice despre moartea voievodului și alte elemente.

Evidența privind localizările toponimice privind moartea lui Gelu:

I. Sectorul Valea Căpușului (Rât) este indicat de 69 persoane din care:

- 21 la Fântâna Popii³
- 8 în răzorul cu tufe (Fântâna Popii)⁴
- 9 pe Rât între Nodei și Chiștelec (Păr Pădureț)⁵

-
3. Neciu Gavrilă - nr. 897 - n. 1918 - Gilau / 1997; Maier Aurel - a Morariții - nr. 815 - n. 1920 Gilau / 1998; Hornai Cornelia - nr. 1097 - n. 1915 - Gilau / 1997; Ilies Victor - nr. 16 - n. 1924 - Gilau / 1997; Iacob Vasile (Tila) - n. 1933 - Gilau / 1997; Bota Lucretia (a Tomii) - nr. 510 - n. 1940 - Gilau / 1997; Maier Petru (Berar) Cluj, str. Ghiorghieni, nr. 77 - n. 1916; Rus Gavrilă (Boscor) - n. 1940 - Gilau / 1998; Rus Ioan (a Pasulii) - n. 1944 - Gilau / 1997; Topan Ioan (a Natului) - n. 1935 - Gilau / 1997; Sopon Gavrilă (a Sfântului) - n. 1921 - Gilau / 1997; Costea Vasile (a Iepurelui) - n. 1930 - Gilau / 1998; Sfarle Dumitru (a Vartii) - n. 1928 - Gilau / 1997; Iacob Dumitru (a Iliei Ghiorghichii) - n. 1933; Gilau / 1997; Sinca Rozalie (a Surdului) - n. 1939 - Gilau / 1998; Sfarlea Gheorghe (a lui Dobos) n. 1932 - Gilau / 1998; Muntean Victor - nr. 922 - n. 1929 - Gilau / 1998; Topan Maria (a Natului) - nr. 342 - n. 1909 - Gilau / 1992; Ignatiu Gavrilă (Stolneanu) - n. 1901 - Gilau / 1958; Muresan Aurel (a Ienului) - nr. 309 - n. 1937 - Gilau / 1998; Oltean Gheorghe (a Granciului) - n. 1927 - Gilau / 1976; .
4. Maier Ioan (a Gazdacii) - nr. 466 - n. 1932 - Gilau / 1997; Pinte Petru - nr. 753 - n. 1925 - Gilau / 1997; Sfarlea Vasile (a Liciucii) - nr. 312 - n. 1895 - 1955-57 - Gilau; Moldovan Maria (din Capusu Mic-sotia lui Jelu lui Butiori) - 73 ani - Gilau / 1997; Ing. Nemes Nicolae din Cluj, Piata Abator, nr. 3. b1.C 4, ap. 6-76 ani / 1997; Ghiurii a lui Bulaschi, Ulita Suceagului, 75 ani - 1955-57; Neciu Petre (Barabou), 72 ani - 1950 - 55 - Gilau; Maier Ioachim (a Molului) - nr. 325 - 75 ani - Gilau / 1997;
5. Neamtu Nicolae - n. 1925 - Gilau 1997; Sfarlea Gheorghe (a Banosului) - nr. 707 - 76 ani - Gilau / 1999; Coman Ioan (a Linonii) - n. 1934, Gilau / 1998; Cordos Vasile (a Podoabii), str. Feser, Gilau / 76 ani / 1999; Boitos Nicolae (a lui Kelemen) nr. 800, 76 ani - Gilau / 1997; Maier Letitia (a Carlighului) - invatatoare in anii 1925-40, Gilau 1970; Balasz Ianos (Sudoru) - Gilau, str. Scolii - 1999; Groza Gavrilă (a Purecelui), 74 ani - Gilau / 1998; Cordos Dumitru (a Podoabii), nr. 463, 68 ani - Gilau / 1999; Maier Vasile Marisca - n. 1901 - Gilau / 1996.

- 7 la Husaș⁶
- 7 la Chinderăi⁷
- 5 în mlaștina confluenței Someș - Valea Căpușului⁸
- 4 pe Rât (neprecizat)⁹
- 3 pe Râtul lui Göllus¹⁰
- 2 la moara Husaș¹¹
- 1 pe Rât (neprecizat) îngropat cu calul¹²
- 1 în albia Văii Căpușului¹³
- 1 la picioarele podului drumului vechi și actual (Cluj - Oradea) peste Someșul Mic¹⁴.

TOTAL 69

II. Sectorul în amonte de Gilău spre Someșul Rece este indicat de 4 persoane, din care:

- 3 la Burcuța în berc (pe locul actualului lac de apă potabilă Cluj)¹⁵
- 1 pe Cetatea Someșului¹⁶

TOTAL 4

TOTAL GENERAL 73

Din analiza răspândirii acestor puncte toponimice, rezultă câteva observații:

- 60 persoane indică locul luptelor și al morții voievodului Gelu în jumătatea dinspre Căpuș a depresiei (a Râtului) care are o lungime de 2 km, adică de la Chenderăi la Fântâna Popii.
- 36 persoane indică terenul mlăștinos și înclinat spre Valea Căpușului, traversat de pâraiele care vin din pădure, cuprins între Valea Căpușului și dealurile

6. Maier Vasile Marișca - n.1901 - Gilău / 1996

7. Abrudan Vasile (a Talutului), sat Straja, com.Capusu Mare, nr.60, n.1922/1997; Costea Nicolae, sat Straja, com.Capusu Mare, nr.9, n. 1938 / 1997; Costea Ioan, sat Straja, com.Capusu Mare, nr.21 / 1998; Costea Nastasia, sat Straja, com.Capusu Mare, n. 1925 / 1998; Abrudan Ana, sat Straja, com. Capusu Mare, n. 1922 / 1998; Simon Gheorghe, Gilau (originar din Straja), str.Suceag, n. 1928 /; Un batran de 70 de ani din Capusu Mare (maghiar) / 1998;

8. Sfarlea Alexandru (a Alexii) - nr.1250 Gilau, 86 ani / 1997; Sfarlea Vasile (a Fircichii) din Targ, n. 1936 - Gilau / 1998; Maris Iosif, profesor Liceu Baritiu din Cluj, n.1939 / 1997; Cosma Vasile (a Matesii), nr.1260, Gilau - 70 ani / 1998 - Topan Nicolaie (a Topanului), nr.758, Gilau -69 ani / 1997; Sinca Gavril (a lui Costaniel), nr.807, Gilau -68 ani / 1998

9; Lenghel (Zugravul), nr.467, Gilau -n.1924 / 1999; Burca Maria (a Boarii), nr.1214 - Gilau - n.1921 / 1997; Crisan Gheorghe (a lui Pedic), nr.435 - Gilau - n.1919 / 1997; Sfarlea Florica (a lui Michor), nr.802 - Gilau -nr.1922 / 1998;

10. Lapusan Maria (a Bebelui), nr.1274, n.1922 / Gilau / 1997; O femeie maghiara a lui Corosnoi, 77 ani, Gilau /1998; Mohole Elena, Cluj, str.Decebal, nr.72 - n.1928 / 1997;

11. Rus Vasile (a lui Boschor), nr.461, Gilau n.1938 / 1997; Neamtu Nicolae(a Cioncului), Gilau, n.1925 / 1997

12. Muresan Gavrilă (a Butii), Gilau, n.1915 / 1997

13. Boitos Gheorghe(Ghita a lui Boitos), n.1935 Gilau / 1997

14. Maier Floarea (a Mitromolului), nr.324, Gilau, n.1937 / 1998

15. Bodea Gheorghe (a Stirbului, Sucigatu) Gilau, n.1930 / 1998; Invatator Racoti Gheorghe, Gilau, 1930-40 - 1965; Turei Vasile (a Subii), Gilau, nr. 1022, n.1932 / 1997;

16. Sinca Gavrilă (a lui Costaniel) Gilau, nr.807, / 1998

împădurite paralele cu șoseaua Cluj - Oradea.

Această zonă se numește Fântâna Popii și Husaș.

- 32 persoane indică Râtul (perfect neted) ca spațiu al acțiunilor
- 4 persoane indică o zonă în amonte de Gilău spre Someșul Rece.

Această analiză îmi permite următoarea concluzie: tradiția exprimată prin afirmațiile celor 60 de persoane confirmă un adevăr istoric, ultima luptă între oștile lui Gelu și Tuhutum. La Căpuș, depresiunea fiind îngustă, aici Gelu a închis-o cu fortificații de trunchiuri de copaci, numite prisăci și porți. Căpușenii afirmă că numele localității Köpus provine de la Köpu (poartă), respectiv de la aceste porți – fortificații.

Maghiarii stabiliți aici după victoria militară, au denumit satul după acest element genistic. După străpungerea fortificațiilor, luptele între grupurile de luptători s-au desfășurat răsfirat, pe un spațiu de presiune asupra românilor, lung de 2 km și lat de 250 - 500 m, respectiv de la Chenderăi la Fântâna Popii. Aceste puncte toponimice: Chenderăi, Kyraly Rât, La Păr, Husaș, Fântâna Popii, exprimă și indică ciocniri militare și ne indică direcția de retragere a românilor înspre dealul împădurit, de la Fântâna Popii și Calău (mamelon-pădure în spatele actualului castel din Gilău).

Desigur, într-unul dintre aceste puncte a căzut Gelu. Unii luptători s-au retras de-a lungul Văii Căpușului voind să treacă Someșul pentru a ajunge la cetatea Cluj - Mânăstur. Probabil, unii dintre aceștia au fost uciși pe Râtul lui Gölus și în mlaștina confluenței Someș - Valea Căpușului.

Citez câteva relatări despre lupte:

- preotul Pașca Virgil și Sfârlea Ioan (a Lupului) declară identic:

"Gelu cu călăreții lui au coborât de pe Calău prin pădure și au luptat la Fântâna Popii și pă Rât"¹⁷.

- Vele Nicolae (a Oănuchii) declară: "Moșul mi-a spus că lupta a fost la Fântâna Popii, atât din jos de drum cât și din sus de drum. A fost mulțime de norod (luptători) dar nu i s-a aflat trupul lui Gelu de mulțime (de ostași căzuți)"¹⁸.

- Hornai Ioan (Figor): "Gelu a luptat pe locul unde acum e parcul castelului și pe Căpâna, el își avea rădăcina pe Cetatea Someșului"¹⁹.

- Sfârlea Gheorghe a Bănosului afirmă: "Gelu a luptat în Bercu unde se varsă Valea Căpușului în Someș"²⁰. Numai două relatări privesc starea de rănit a lui Gelu:

- Oltean Gheorghe a Diacului afirmă: "Gelu și-a spălat rănila în Valea Căpușului"²¹.

- Preotul Pașca Virgil declară: "După prima luptă Gelu și-a spălat rănila la

17. Preot ortodox Pașca Virgil, Gilau, n.1905 / 1975; Sfarlea Ioan a Lupului, nr.301, Gilau, 1997

18. Velei Niculaie a Oaniuchii, Gilau, n.1927 / 1997

19. Hornai Ioan Figor, Gilau, 78 ani, 1997

20. Sfarley Gheorghe a Banosului, nr.707, Gilau, n.1927 / 1998

21. Oltean Ioan a Diacului, nr.326, Gilau, n. 1928 / 1997

fântâna din coasta spre șosea a actualului castel".

Fondul principal al memoriei colective îl reprezintă moartea voievodului, respectiv locurile acestui deznodământ. Din mulțimea celor 73 de mărturii, citez câteva:

- Costea Nicolae din satul Straja, comuna Căpușu Mare, știe de la tatăl său că Gelu a fost rănit în hotarul satului Straja, la locul numit "La Cruce" (în acest loc existau tot timpul două cruci) și, rănit a mers călare până la "Chindărăi" pe Valea Căpușului, unde a căzut de pe cal în părau²².

Acest loc și toponim "Chindărăi" denumit așa de tradiția populară, este menționat în anii 1930 - '40 de protopopul Aurel Munteanu din Huedin, care, în calitate de președinte al "Astrei" locale, a intenționat ridicarea unui monument închinat lui Gelu la Chinderăi. În documentația protopopului scrie: "În luptele de pe Valea Almașului cu Tuhutum, Gelu, fiind rănit de o săgeată a trecut peste deal spre Valea Căpușului și a căzut de pe cal lângă Râul Căpuș, la locul numit Chindărăi"²³.

- Maier Vasile (Marișca), 93 de ani și Boitoș Nicolae (a lui Kelemen) afirmă: "Gelu a fost omorât pe Rât între Nodei și Chiștelec, era acolo un păr pădureț în drept cu Husașu"²⁴.

- Învățătoarea Maier Letiția a Cărligului, în anii 1925 - '40 le spunea elevilor de acest loc: "La părul pădureț" ca reper toponimic al uciderii lui Gelu.

- Șinca Gheorghe a Surdului și Sfârlea Vasile a Liciucii afirmă că Gelu și calul au fost omorâți la fântâna popii și îngropați într-o groapă²⁵.

- Lăpușan Maria a Bebelui știe de la tatăl său, care a fost haitău la Göllus, că Gelu a fost omorât pe Râtul lui Göllus în gura Hidesei²⁶.

- Cozma Vasile a Mătesii, Sfârlea Alexandru a Alecsii și Sfârlea Florica a Fărcichii, afirmă că Gelu a fost omorât în mlaștina de la confluența Văii Căpușului cu Someșul și a fost îngropat lângă Someș, iar oștenii i-au săpat mormântul lângă apă și au tras apa peste mormânt, pentru ca a doua zi să nu-i găsească corpul ungurii și să-l tragă după cal pentru a-l batjocori²⁷.

Trei subiecți afirmă că ungurii i-au tăiat capul:

- Mariș Teodor a Dangăuanului știe că Gelu a fost prins pe Valea Căpușului și i-au tăiat capul la Căpuș

- Rusu Vasile a lui Boșcho declară că ungurii l-au prins la Moara Nichii (la Husaș) și i-au tăiat capul.

22. Vezi nota 7 -

23. N. Șteiu, *Protopop Aurel Munteanu Erou și martir al neamului*, Ed. Craiul Munților, Cluj Napoca, 1998, p.64

24. Vezi nota 5 -

25. Sinca Gheorghe a Surdului dintre Suri, 77 ani, Gilau, 1998 - Sfarlea Vasile (a Liciucii), nr.312, Gilau, 1950-55 /

26. Vezi pct. 10

27. Vezi pct. 8

- Sfârlea Florica a Fârcichii afirmă: "Gelu a intrat din fugă cu calul în mlaștină, ungerii l-au ajuns și i-au tăiat capul"²⁸.

Legenda potrivit căreia calul i-a făcut groapa este adevărată de 2 persoane:

- Abrudan Vasile a Tălutului din Strajă afirmă: "Gelu a fost omorât la Chindărăi și calul i-a făcut groapa"²⁹.

- Sfârlea Florica a Știrbului, măritată la Dobos, știe de la tatăl ei: "Gelu a murit pe Valea Căpușului, calul nu s-a depărtat de el și i-a făcut groapa cu copitele"³⁰.

Douăsprezece persoane evidențiază faptul că Gelu a fost prins și ucis datorită împotmolirii calului în teren mlăștinos, din care:

- 7 afirmă împotmolirea calului în mlaștina de la Fântâna Popii, din jos de drum, care există parțial și acum în jurul fântânii³¹

- 5 afirmă prinderea lui Gelu datorită împotmolirii în mlaștina de la confluența Văii Căpușului cu Someșul Mic³².

Citez câteva relatări:

Șinca Iosif a Surdului știe de la tatăl și de la bunicul său că Gelu a pornit cu călăreții din pădure de pe Calău, a coborât pe coastă, a trecut drumul spre râț la Fântâna Popii și, din jos de drum i s-a împotmolit calul în mlaștină. Calul s-a zbatut, dar n-a putut ieși repede. Gelu a descălecat și a fugit în sus pe Râț, ungerii l-au ajuns, l-au prins și l-au tânzuit (torturat), dar nu l-au omorât. Mai târziu calul a reușit să iasă din mlaștină și, din locul picioarelor din față, a ieșit un izvor puternic. Și de atunci e fântână acolo până azi. Bunicul lui Iosif Iuan a Ciroaii i-a arătat tatălui lui Iosif pe unde a trecut Gelu (în diagonală), coborând din pădure³³.

Costea Maria a lui Gavriș afirmă: "Din fuga calului, Gelu s-a împotmolit în mlaștina de la Fântâna Popii, din jos de drum și acolo l-au ajuns ungerii"³⁴.

Tradiția locală a păstrat și câteva hidronime și toponime semnificative legate de Gelu:

Hidronime:

- Fântâna lui Gelu de la Fântâna Popii (din jos de drum)
- Fântâna lui Gelu în curtea castelului actual
- Izvorul lui Gelu în coasta castelului, spre șosea

28. Sfârlea Florica a Fârcichii din Targ

29. Abrudan Vasile (a Tălutului din Straja), com. Capușu Mare, nr. 60, n. 1922/1997

30. Sfârlea Florica a Știrbului maritată la Dobos, Gilau / 1998

31. Șinca Gheorghe (Ghica Surdului) dintre Suri, Gilau, 1998; Șinca Iosif a Surdului, str. Popii, Gilau / 1998; Costea Maria a lui Gavriș, Gilau n. 1929, / 1998; Sfârlea Florica a Fârcichii din Targ, Gilau / 1998; Muresan Victoria a Butii, Gilau / 1998

32. - Vezi nota 8

33. - Șinca Gheorghe a Surdului dintre Suri, Gilau, / 1998; Șinca Iosif a Surdului, str. Popii, nr. 769, Gilau, n. 1 937 / 1998

34. - Costea Maria a lui Gavriș (secretara școlii silvice) n. 1929, Gilau / 1998

Fântâna lui Gelu de la Fântâna Popii, din jos de drum, ar fi potrivit tradiției cea care a apărut prin zbaterea calului în mlaștină. Numele ei mi-a fost relatat de Noghi Ioan a Dochii Biliu, care a fost slugă la Sfârlea Vasile a Liciucii. Când mergea la fân și la otavă pe Rât, stăpânul îl trimitea după apă spunându-i: "Du-te adă apă cu fedeleșu' de la Fântâna lui Jelu"³⁵.

Toponime:

- Kyraly Rât (Râtul regelui), conducătorului
- Calău
- Gilău (Jilău, Jelău)

Privitor la Kyraly Rât, Sfârlea Ion a lui Bălău, mi-a relatat că bunicul său Tănăsie, care a trăit 101 ani, denumea Kyraly Rât "Râtul Împăratului"³⁶.

Și așa-i spuneau atunci înainte de 1900 toți Gilăuanii români. Eu cred că toponimul derivă din evenimentul militar, adică Râtul unde a fost omorât "conducătorul românilor" căruia ungarilor îi spuneau Kyraly.

Calău este un mamelon împădurit în spatele actualului castel și aproape de șoseaua națională Cluj - Oradea; 3 subiecți afirmă că de aici a pornit Gelu cu călăreții spre Fântâna Popii și Rât. Acest toponim poate fi o derivație din numele Gelu, pentru că lui Gelu, în limbaj popular i se spunea și CALELĂU, pe vremea Supplexului.

Scritorul breslei croitorilor din Șcheii Brașovului, Gheorghe Albu, a copiat Supplexul și a scris: "...ungurii având craiul pre Tuhotum și rumânii având pre Calelău, așa Tuhotum au tăiat pre Calelău"³⁷.

Majoritatea persoanelor chestionate afirmă că părinții, bunicii sau moșii lor le spuneau că numele satului vine de la Jelu.

Cosmosul și logოსul popular au împodobit personajul și cu comori și legende. În ceea ce privește comorile, până acum am aflat următoarele variante:

- În Cetatea Someșului este ascuns *un ciubăr plin cu aur* a lui Jelu³⁸
- Copiii din Someșul Rece, umblând cu oile pe Cetatea Someșului, au găsit *blide de aur*³⁹
- *O comoară* a lui Jelu este ascunsă în albia Someșului⁴⁰
- În Cetatea Someșului sunt ascunse *care cu boi de aur*⁴¹
- Stan Simion Pădurarul din Someșul Cald a auzit de la bătrâni că noaptea se vedea câteodată pară de foc în mai multe locuri, pe Cetatea Someșului, acolo unde erau *bani de aur* în pământ⁴².

35. Noghi Ioan a Dochii Biliu, nr.1031, Gilau, n. 1934 / 1999

36. Sfarlea Ioan Balau, nr. 561, Gilau, 91 ani / 1998

37. Aurel Radutiu, Ladislau Gyement supplex libellus Valachorum in variantele romanesti de la Schei pagina 78, Editura Dacia Cluj Napoca - 1975

38. Preot Pasca Virgil, Gilau /

39. Lapusan Gheorghe Pitilica, Gilau, 90 ani / 1997

40. Padurar Stan Simion, originar din Someșul Cald, dom.in Gilau, nr.33, 90 ani/1998

41. Sinca Iosif a Surdului, str.Popii, nr.769, Gilau, nr.1937 / 1998

42. - Vezi nota 40

În ținutul Someșului Rece și Someșului Cald a existat o preocupare și o psihoză a căutării comorilor sau a filoanelor de aur în galerii. În jurul anilor 1900 și 1937 cercetători maghiari, francezi și români au efectuat sondaje la Cetatea Someșului. Ultimii căutători de comori țărani, au fost aproape contemporani cu noi (1945 - '75):

- Baica Alexa Ariton a săpat pe cetate la Groapa lui Puri și la Dâmbul Țiganilor

- Bodea Alexa Duma (Someșul Rece) a sondat terenul prin galerii, dar a cerut și aprobare oficială pentru a decoperta *pivnița cu aur* din Cetatea Someșului. El afirma că știe unde este pivnița, știe unde este ușa care duce spre comoară și spune că în pivniță se află *un plug cu 4 boi din aur și o cloșcă cu pui de aur*.

A refuzat să declare de unde are informațiile. A cerut voie să sape și în Gilău în fața clădirii lui Göllus, dar nu i s-a aprobat cererea de către primărie⁴².

În mod firesc, s-au creat și legende; din legendele produse de fantezia locală citez două:

- În cursul primelor lupte la Chenderăi și Kyraly Rât, un grup de unguri s-au strecurat în spatele cetelor lui Gelu și au pătruns în cetatea lui din Gilău și i-au răpit fata, băiatul, 2 saci de aur și 2 cai. I-au dus în satul Buru, comuna Iara, acolo paznicii s-au ospătat și îmbătat. Au adormit și copiii au fugit luând și cei doi saci de aur și caii, au cunoscut drumul și i-au adus acasă⁴³.

- Pe platoul Calea Albă sunt mulți băncei de piatră și, desigur, când se sapă sar scânteii. Bătrânii povesteau cu haz că bănuceii ar fi fost cândva bani de aur pe care Jelu i-a aruncat de pe cal ca să nu-l ajungă urmăritorii unguri⁴⁴.

Dintre persoanele chestionate, 11 au vorbit și despre titlul lui Gelu folosit de oamenii bătrâni:

- 8 persoane afirmă că părinții sau bunicii lor îl numeau "Vodă"⁴⁵

- 3 persoane afirmă că Gelu era numit "împărat"⁴⁶

Relatările persoanelor conțin și referiri la cetățile lui Gelu: 18 persoane afirmă 3 variante, și anume:

- 8 persoane afirmă că Gelu a avut cetate sau casă în Gilău, pe locul actualului castel

42. Crișan Gheorghe Pedic - Gilău, nr. 435, n. 1919, / 1997;

43. Topan Ioan a Mnicului, Gilau, nr. 337, / 1997;

44. Sfarlea Florica a lui Michor, nr. 802, 70 ani / 1998;

45. Jacob Maria a Nachitii, Gilau, nr. 907, 67 ani / 1998; Muresan Victoria a Butii, Gilau, 65 ani / 1998; Muntean Gheorghe Buticau, nr. 1014, Gilau, 82 ani / 1998; Naghi Ioan a Dochii Biliu, nr. 1031, n. 1934, Gilau / 1999; Stan Simion, Gilau, nr. 33, / 1998; Riti Ioan, Gilau, nr. 172, n.1925 / 1998; Ing.Nemes Nicolae, Cluj, Piata Abator, bloc C, ap.6, n.1919 / 1998; Sfarlea Florica Farcichii din Targ, Gilau, 1997;

46. Vele Nicolae a Ouanuchii, Gilau/1997; Petrea lui Zdrobalau, Gilau / 1998; Mohole Elena, Cluj, str.Decebal nr.72, /; Sfarlea Ioan a lui Balau, nr. 561, Gilau /

- 6 persoane afirmă că Gelu a avut o cetate pe platoul numit Cetatea Someșului, munte mărginit de Someșul Rece și Someșul Cald

- 3 persoane afirmă că Gelu și-a mutat reședința de la Cetatea Someșului la Gilău

- 1 persoană afirmă că Gelu avea 2 reședințe: Gilău și Cetatea Someșului
Câteva relatări:

- Profesor universitar (medic) Stănescu Liviu din Cluj, fiul preotului din Someșul Rece, pădurarul Stan Simion din Someșul Cald și Pop Grigore a Pupuții din Someșul Rece, afirmă că cetatea lui Gelu a fost pe muntele - platou numit azi "Cetatea Someșului". Această afirmație este întărită și de cercetătorul Petran Jozsef, care, în monografia "Gyolui Var" din 1908, a înregistrat de la someșeni și gilăuani toponimul "Cetatea lui Gelu" pe platoul - munte numit azi "Cetatea Someșului". Deasemenea, a constatat personal, prin investigația făcută pe platou, frânturi de ziduri, ruine și un șanț transversal, în linie dreaptă, în spatele din amonte al cetății, care și azi se numește "Șanțul lui Roman"⁴⁷.

- Tatăl lui Șincai Iosif a Surdului îi spunea acestuia că Gelu a avut "casa" pe locul actualului castel din Gilău

- Bunica lui Maier Aurel a Morăriții îi spunea actualului castel "Cetatea lui Gelu"; Racoți Ioan a Dănilii, Bodea Ioan a Știrbului, Sfârlea Gheorghe a Bănosului, ș.a., afirmă că Gelu și-a mutat reședința de la Cetatea Someșului la Gilău

- Preotul ortodox Pașca Virgil afirmă că Gelu avea 2 reședințe - cetăți: Cetatea Someșului și Gilău.

Existența lui Gelu a generat în comunitatea locală un anume sentiment de perenitate și de conștiință, exprimate prin câteva afirmații:

- Maier Palaghie a Parășchii (1921) declară că mama îi spunea uneori că "aici a fost Jelu"

- Mohole Elena din Cluj, originară din Gilău, afirmă că mama ei, Lăpușan Florica a Stănoaii, plângea de emoție când îi povestea despre Gelu, seara când torceau

- Maier Florica a Șticului, împreună cu mama și sora ei, serveau masa pentru soldații ruși cazați la ei în octombrie 1944; doi dintre ei erau din Basarabia și astfel comunicau ușor. Un ofițer cazac a întrebat de unde provine numele satului Gilău. Florica Șticului a răspuns spontan "de la Jelu", și le-a povestit despre Voievodul Gelu

- 97 de persoane afirmă că părinții și bunicii lor afirmau că denumirea satului provine de la Gelu.

Tradițiile despre Gelu s-au păstrat prin perenitatea culturii populare. Acestea le raportăm la o realitate istorică - luptele de apărare ale românilor și slavilor conduși de Gelu, împotriva invaziei maghiare. Faptul că s-au păstrat aceste informații peste 1000 de ani, este o expresie de vigoare și conștiință națională.

47. J. Petrean, *Gyolui Var*, Cluj, 1908, p.7.

Această longevitate spirituală nu este o excepție, pentru că s-au păstrat valori și tradiții mai vechi. Astfel, Vasile Alecsandri, mare culegător de folclor, menționează în 1842: "Într-o seară, urcându-mă la Stâna din Ceahlău, Udrea Ciobanul îmi spuse că tatăl său știa multe de balade, între care și acelea a lui Traian și Aureliu"⁴⁸.

Așa cum afirma istoricul Gheorghe Brătianu "...cercetarea istorică caută prin compararea documentelor cu legenda, să aducă lumini și perspective noi asupra adevărului"⁴⁹. Subsemnatul mă supun acestui deziderat și consider că cercetarea pe teren trebuie continuată, atât în localitățile studiate cât și în localitățile de pe traseul de luptă a lui Gelu din județele Sălaj și Cluj. Datoria noastră este să păstrăm și să valorificăm tradițiile care fac parte din patrimoniul național.

LOCAL TRADITIONS ABOUT GELU IN THE HISTORICAL GEOGRAPHICAL SPACE GILAU - CAPUSU MARE - CLUJ - COUNTRY

(Abstract)

Traditions are elements of continuity along centuries and generations which send customs, habits, technologies and other informations including the historical ones.

In Gilau and Capusul Mare and some other small villages, some legends and traditions about Gelu are still kept. There are also some about his defending wars and his death. The Hungarian historian Anonymus writes about Gelu's last battle against the Hungarian invaders led by Tuhutum. It took place on the valley of the river Capus. This valley is situated between Gilau and Capusul Mare and here Gelu was defeated and killed.

Me, myself searched for information in 1997-1999. I interviewed 110 persons. 37 declared that their grandparents and parent were telling some thing about the name but they didn't remember details. 73 persons provided me informations about Gelu, about the places the battles took place, about his death. 69 utter that Gelu fought and was killed on the Capus valley and 4 say he was murdered on the Somes. Many people say that Gelu was caught by the enemies because his horse stumbled in a swamp; others utter he was wounded by arrows and he fell off the horse.

The legend comes then and I write down few variants.

"hardly had the horse come out of the suramp when from his front feet there sprang water and it is called Gelu's fountain nowadays".

"wounded by an arrow, Gelu fell down died and his horse made a pitch for him".

"Gelu's soldiers buried him on the banks of a river and let water flow over his coffin so that the invader couldn't find his body".

"on the mountain Cetatea Somesului they say Gelu's golden treasure is hidden in the ground".

The majority of the questioned ones say that the name of the village Gilau comes from Gelu (Gelu). Our duty is to preserve and worth the customs, heres that are part of our nation, to worship them and make them know all over the world.

48. Ghe. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Ed. Cartea Moldovenească Chișinău, 1991, p.1.

49. *Ibidem*.

SCHIȚĂ

SPAȚIU GILĂU - CĂPUȘU MARE

